

*Inimest kujundab tegelikult, õigesti
ja loomusekohaselt ainult see, mis
haarab inimloomuse jõude tervikuna
ehk nii südant, vaimu kui ka kätt.*

7 Kuulus kolmik

Suure filosoofi ja maailmas tuntuima šveitslase Johann Heinrich Pestalozzi kohta teatakse Šveitsis enamasti kahte asja. Esiteks olnud ta lihtsameelne, kes andnud isegi särgi seljast („ega ma Pestalozzi ole“ on Šveitsis üldmõistetav kõnekäänd), ja teiseks pomisenud ta alati omaette: „Pea, süda ja käsi.“

Ilma naljata. Tõepoolest, kui Pestalozzi kirjutab inimesest, ta võimalustest, haridusest ja kasvatuses, lähtub ta kuulsast kolmikust. Leiame sellise liigituse sadades lausetes, aga mõttele suunaandjana ka laiemates seostes. Ta ei kasuta iga kord tingimata neidsamu sõnu, vaid varieerib, mõistagi selguse huvides, oma väljendusviisi. „Pea, süda ja käsi“ täpses sõnastuses leidub ta käsikirjade neljakümne viiest köitest ainult ühesainsas, nimelt mõttevahetuses mõjuka preisi vaimuliku Karl Heinrich Gottfried Wittega. Seal vaadeldakse küsimust, kas Pestalozzi elementaarhariduse idee sobib ainult vaestele või kõigile inimestele. Pestalozzile on selge: meetod toimib ühtmoodi nii vaese kui rikka puhul, sest vastab inimloomusele.

Selle seisukoha pärast asusid paljud auväärased kodanikud ta vastasleeri – esiteks jõudvat vaesed sellise haridusega liiga kaugemale ja teiseks ei piisa sellest ometi jälle rikastele.

Pestalozzi vastab seejärel vääriliselt: „*Ja see võivat viia inimesed liiga kaugemale, kui maa vaeseid loomusele kohasel moel aidata, et nad pea, südame ja käega võiksid saada selliseks, nagu kõik inimesed maal peaksid jumala, iseenda ja isamaa jaoks pea, südame ja käega olema?*“ („Kogutud teosed“ 17A, 167). Paljuütlev on siin ka lause lõpp, kus Pestalozzi näitab, *kelle jaoks peaks igaüks terviklik inimene olema: jumala, iseenda ja isamaa jaoks* (mõeldud on ühiskonda ja riiki).

Vaatame kuulsat kolmikut pisut lähemalt. Nagu eespool näha, on lapse loomulike jõudude arendamine Pestalozzi kasvatuslik põhiülesanne. Samas on meie, inimeste käsutuses täiesti ilmselt väga palju ja erinevaid võimeid ja andeid, mille abiga oma elu kujundada. Pestalozzi paigutab need kolme gruppi ja tugineb seda tehes juba vanast ajast pärit hingeelu jaotamisele mõtteks, tundeks ja tahteks (teoks). Sümboolselt kujutavad neid kolme pea, süda ja käsi.

Kõige lihtsam on mõista seda, mida Pestalozzi mõtleb „pea“ all: kõiki hinge-vaimu funktsioone, mis lubavad inimesel hakata tunnetama maailma ning otsustama asjade üle mõistlikult. Nende hulka kuuluvad taju, mälu, kujutus,

mõtlemine ja kõne. Pestalozzi ütleb tihti nende võimete kohta ka „vaim“, „vaimne“ või „intellektuaalsed jõud“.

Keerulisem on Pestalozzi südame-mõiste. Ta ei pea sellega silmas ainult mitmekülgseid tundeid, mis meie tajusid ja mõtteid saadavad, vaid esmajoones kõlbelisi armastuse, usu, usalduse ja tänulikkuse algtundeid, aga ka südame-tunnistuse toimimist, ilusa ja hea tunnetamist, joondumist moraalsete väärtuste järgi. „Südame“ asemel räägib ta tihti „kõlbelistest“ või „kõlbelis-moraalsetest“ või „moraalsetest“ algjõududest.

Väga keeruline on ka „käega“ piiritletav. Pestalozzil tähistavad seda ala tihti ka väljendid „füüsilised jõud“, „käelise tegevuse jõud“, „kunstijõud“, „kutsejõud“, „kodused jõud“ või isegi „ühiskondlikud jõud“. Niisiis peab ta „käe“ all silmas inimese praktilist tegevust, kus käeline osavus ja kehaline jõud liituvad harmoonilise inimõistuse ja tahtega viljakaks teoks.

Kahtlemata on see jaotus loogilisest vaatepunktist problemaatiline. Pestalozzi oli sellest teadlik ja toonitas mitmeti, et kui jutt on näiteks käest, tuleks alati samal ajal meeles pidada ka intellektuaalseid võimeid. Sellest hoolimata hoiab ta kõnealusel kolmikust kinni ning seob sellega kaks põhinõudmist: esiteks ei tohiks ühtegi jõudu unarusse jätta, vaid kõiki tuleks arendada optimaalselt ja harmooniliselt. Teiseks tuleb tunda ja aktsepteerida, et kolm võimete gruppi arenevad igaüks oma seaduste järgi.

Kõige selle juures ei pea Pestalozzi kolme võimete gruppi¹ omavahel võrdseks. Tingimusteta väärtuslikud on ta vaatenurgast *südamejõud*. Üksnes need võimaldavad inimesel saavutada tõelist eesmärki – inimlikkust. Võimalikult palju tuleb avada küll ka pea ja käe jõudusid, ent kasu on neist ainult niikaua, kuni inimene nende kasutamisel end arenenud südamejõududel juhtida laseb. Nii võib inimene olla kuitahes intelligentne või kehaliselt osav – kui ta ei seo oma intelligentsust ja osavust hea tahte ning, kus vähegi võimalik, ka armastusega, teeb ta ennast ja kaasinimesi õnnetuks.

Siin on koht hädavajalikuks *vahemärkuseks*. Vastavalt selle raamatu kavale pean ma pidevalt rääkima „südamest“, „südamejõududest“ ja „-haridusest“. Miski tekitab minus tõrke – nimelt teadmine, et need väljendid ei ole ajakohased. Meile kui tänapäevastele inimestele tundub südamest kõnelemine – seni, kuni me ei pea silmas lihtsalt oma verepumpa – pateetiline, sentimentaalne või isegi maitsetu. Vastuvõetavam oleks „emotiivne valdkond“, „emotsionaalsed funktsioonid“. Ainult et see ei taba asja tuuma. Pestalozzi „süda“ peab silmas eelkõige moraalsel – enamasti ütleb ta „kõlbelist“ – valdkonda. Aga see ei vii meid kuigi palju edasi, sest teoreetiliselt vaieldakse ikka veel selle üle, kas moraal põhineb

¹ Pestalozzil „jõududegruppi“ - Tlk.

mõistlikul kaalutlusel või meele impulssidel. Pestalozzil ei ole siin mingit kahtlust: moraalsete tegude alus ei peitu peas, vaid südames.

Segadusest puhtalt välja tulla saan ma ainult järgmiselt. Iga väljend, olgu tänapäevane või vananenud, on alati üksnes katse ligilähedaselt teadvustada ja seega ka vahendada elus lõpuni tabamatut ja saladuslikku. Keele igasugune kasutamine tugineb vaikival kokkuleppel, et formuleeritava sisu on kellelegi teisele arusaadav alati ainult niipalju, kui kasutatud sõnad ja laused suudavad äratada temas *enda* ettekujutusi ja arusaamisi. Usus, et see teoks saab, jään ka edaspidi Pestalozzi väljendusviisi juurde, teades hästi sellega seotud probleeme.

Harmoonilise hariduse, see tähendab kõigi kolme võimetegrupi väljaarendamise nõue on põhiline Pestalozzi vaimus õpetada tahtvale õpetajale. Nimelt ei saa iga minut pidevalt tegelda kõigi kolme võimetegrupiga, sest teatud õppeainetes asub keskmes pea ja teistes käsi. Aga igal juhul on soovitatav ja põhimõtteliselt ka võimalik kaasata tegevusse samaaegselt südamejõud. Kes teeb kõike rõõmu, ärksa huvi, vaimustuse, aga ka lugupidamisega kaasõpilaste suhtes, on alati südamega asja juures. Seepärast nõuab Pestalozzi südant kõiges. *Ainult siis, kui õpetaja ja õpilane on südamega õpetamise ja õppimise juures, leiab Pestalozzi mõttes aset tõeline inimese kujundamine.*

Pestalozzi „südant“ saab võrdsustada „südametarkusega“, ent siiski mitte tingimata „tundega“. Raev, viha, igavus, tujutus, kurbus, rõhutatus – need on samuti tunded, aga mitte peamine selles, mida „südametarkuse“ all mõistetakse. Tunderikas inimene omab südametarkust tõepoolest alles siis, kui ta tunnetes on kandvad kõlbelised tunded nagu kaastunne, armastus, rõõm, tänulikkus, aukartus. Seepärast on südametarkusega inimene alati hea inimene. Tal on rikas siseelu. Ta on peenetundeline, vastuvõtlik, tundeerk. Ta suudab tajuda kõike ehedat ja ilusat. Tingimata armastab ta tõde ja seepärast jääb ta alati kristallselge mõtlemise juurde. Ta on tõeliselt arukas ning ei vaheta arukust ära külma intellektiga.

Pestalozzi arusaamad soovivad õpetajal püüda puudutada õpilase *südametarkust* kõiges, mis õppimiseks käsile võetakse. Oluline algus on tehtud, kui suudetakse ikka ja uuesti *imestada*. Tõsi, see on tänapäeval laste piltide ja poolikute teadmistega küllastumist silmas pidades raske. See saab hästi õnnestuda ainult siis, kui ka õpetaja imestamist pole unustanud ning kui õpilased õpetajast kui inimesest lugu peavad. Sel juhul on võimalik jõuda nii kaugemale, et tänu tõeliselt suurele ja ülevale suudavad õpilased hakata tundma *respekti*, ja nii saab areneda hoiak, mis on lõpuks aluseks inimeste edukale kooselule.

Südametarkuse osalus ilmneb alati ka õpilaste tõelist *rõõmu* täis tegemistes. Õpetamine pole teadagi lihtsalt käsitöö, vaid ka kunst. Kui õpetaja seda valdab, suudab ta ise rõõmuga õpetada ning paneb ka õpilased rõõmuga õppima. Iseäranis rõõmustab õpilasi seatud *eesmärkide saavutamise* ja *oma tegevuse tõeline tunnetamine*.

See on aga ainult siis võimalik, kui lapsed tunnevad end õpetajate ja kaasõpilaste poolt omaksvõetu ja armastatuna. Kogu õpetaja ja õpilaste vahelises suhtluses peaks põhitoonina alati kõlama „sa oled tubli“, „sa saad sellega hakkama“, „me kõik rõõmustame, kui sa pingutad ja oled edukas“. See põhihäälestus on vastand vaenulikkusele, mis kahjuks väga tihti õpilaste ja õpetaja vahel püsib ning mis põhineb suures osas vastastikusele hukkamõistule.

Kõik koolis toimuv peaks alati väljendama ja tunnetama ka *ilu*. Südametarkusega õppimine, kus on omavahel seotud lugupidamine, rõõm, sõprus ja ilu, on suuteline aegamööda äratama õpilases *tööarmastust* ja ka *armastust elu vastu*.

Püüul kõiki jõudusid harmooniliselt kujundada ja südamejõudusid eelistada on õppetöös kaugemaleulatuv mõju. Alati, kui õnnestub Pestalozzi ideaalile lähemale jõuda, toimub tunnis see, mille kohta öeldakse tabavalt *läbielamine*. Kui see juhtub, on õppimise taga ehtne huvi. Enam ei püüta saada lihtsalt head hinnet, vaid pühendutakse pea, südame ja käega täielikult ülesandele. Tee õpitulemuseni ei tundu enam nii tüütu, vaid just põnev ja rahuldustpakkuv. Õpilased töötavad virgalt ja pühendunult ning enamasti jäävad ära õpilaste ja õpetajate vahelised konfliktid, mis muidu loomusekohasust eiravas õppetöös alatasa esile kerkivad.